

Niewątpliwie publikacja ta wypełnia lukę istniejącą w polskiej literaturze naukowej właśnie przez interdyscyplinarne ujęcie rozpatrywanej problematyki.

Pewną pomoc dla osób zaangażowanych w pracy w kancelarii parafialnej może stanowić oddzielna publikacja ks. W. Wenz z tytułem: *Kancelaria parafialna jako przestrzeń kościelnego posługiwania. Propozycje pism i formularzy*. Autor zamieścił w niej wzory pism urzędowych, mogące mieć zastosowanie w załatwianiu spraw w kancelarii parafialnej. Publikacja ta bardzo dobrze świadczy o biegłości Autora w metodyce pracy kancelaryjnej. Wzory tego rodzaju pism zazwyczaj zamieszczane są w aneksach do uchwał synodalnych bądź do innych aktów normatywnych stanowiących przez biskupów diecezjalnych. Jednakże zestaw formularzy, jaki ks. W. Wenz zamieścił w swej publikacji, przewyższa kompletnością zestawy zamieszczane w dokumentach synodalnych.

Reasumując stwierdzam, że rozważania zawarte w ocenianej rozprawie w wysokim stopniu spełniają postawione przez Autora cele badawcze, należące jednocześnie do teologii pastoralnej i do nauki prawa kanonicznego. Taki właśnie profil rozprawy sprawia, iż może ona oddać cenne usługi nie tylko osobom zainteresowanym pracą naukową, ale również pracą duszpasterską.

Prof. dr hab. Józef Krukowski

Wydział Prawa, Prawa Kanonicznego i Administracji KUL

Kad. Zenon Grocholewski, *Refleksje na temat prawa – prawo naturalne, filozofia prawa*, Kraków: Wydawnictwo „Homo Dei” 2009, ss. 101.

Kard. Zenon Grocholewski, od 1999 roku prefekt watykańskiej Kongregacji ds. Wychowania Katolickiego, jest kanonistą, który jako pracownik Stolicy Apostolskiej, wykładowca uczelni papieskiej oraz autor wielu wystąpień i publikacji, wywiera od wielu lat znaczący wpływ na naukę prawa kanonicznego w wymiarze światowym. Publikacja *Refleksje na temat prawa* zawiera dwa opracowania, będące owocem naukowej refleksji i doświadczenia Kościoła: „Prawo naturalne w nauczaniu Kościoła” oraz „Filozofia prawa w nauczaniu Jana Pawła II”. Publikacja ta jest, według słów zawartych we wprowadzeniu autorstwa L. Cirillo, rozwinięciem wcześniejszych opracowań dotyczących „poszukiwania wartości leżących u podstaw prawa i moralności” (s. 5).

Pierwszy artykuł jest owocem konferencji wygłoszonych przez Kardynała w Paryżu (2005), Buenos Aires (2007) oraz w Rzymie (2007 i 2008). Autor zwraca uwagę, że jedynie Kościół katolicki w obecnych czasach zauważa treści prawa natural-

nego, które pozwalają na integralne rozumienie osoby ludzkiej. Wskazuje jednocześnie, że Kościół jest wierny temu nauczaniu od czasów patrystycznych i był „wspomagany” przez niektórych myślicieli niechrześcijańskich. Do przymiotów prawa naturalnego kard. Grocholewski zalicza: powszechność, niezmienność i poznawalność ze strony wszystkich ludzi. Istotnym aspektem zagadnienia jest również relacja prawa naturalnego z Dekalogiem oraz z samą naturą. Współcześnie refleksja nad prawem naturalnym pogłębiona została przez Jana Pawła II w encyklikach *Veritatis splendor* (1993) i *Fides et ratio* (1998) oraz w Katechizmie Kościoła Katolickiego (1994). Autor przytacza również wiele innych wypowiedzi Urzędu Nauczycielskiego Kościoła na temat prawa naturalnego. Są to dokumenty Soboru Watykańskiego II, wypowiedzi papieży: Pawła VI, Jana Pawła II i Benedykta XVI (także z okresu sprzed jego wyboru na Biskupa Rzymu), instrukcje i deklaracje Kongregacji Nauki Wiary oraz Kongregacji ds. Wychowania Katolickiego. Podsumowując tę część swoich refleksji, kard. Zenon Grocholewski zwraca uwagę na to, że prawo naturalne nie jest „kato-lickim wymysłem”, ale jako „wryte w sercu człowieka” jest podstawą humanizmu, nie tylko chrześcijańskiego oraz realnego i spójnego rozwoju życia jednostki i wspólnoty ludzkiej.

Drugi artykuł na temat filozofii prawa w nauczaniu Jana Pawła II jest pokłosiem referatu wygłoszonego w Paryżu w roku 1990, opublikowanego już w kilku językach. Stanowi on jedynie zarys problematyki, a nie wyczerpujące opracowanie (s. 58) i według zamysłu Autora może posłużyć innym „za podstawę do szerszego rozwinięcia tematu”. Rozważania rozpoczynają się prezentacji głównych myśli filozofii człowieka według Karola Wojtyły, z wyróżnieniem głównych punktów odpowiedzi na pytanie o to, kim jest człowiek. Odpowiedź na to pytanie to stwierdzenie, że człowiek jest osobowym podmiotem, który realizuje się w relacji międzyosobowej. Centralnymi punktami filozofii człowieka Karola Wojtyły są „podmiotowość osoby ludzkiej i związane z nią samookreślenie się i samospełnienie (autorealizacja) w czynie poprzez uczestnictwo, którego zaprzeczeniem jest alienacja” (s. 77-78). Po tych wstępnych analizach Autor przytacza szereg wypowiedzi Jana Pawła II, na podstawie których można zbudować zarys papieskiego systemu filozofii prawa. Według Papieża-Polaka prawo winno spełniać następujące wymagania: szacunek dla godności i podmiotowości osoby ludzkiej oraz jej niezbywalnych praw, między innymi w obszarze pracy ludzkiej, życia wspólnotowego i społecznego w duchu solidarności zmierzającej do miłości, winno następnie uwzględniać obiektywną prawdę o dobru w perspektywie troski o dobro wspólne. Postulaty te Jan Paweł II, według Kardynała, uzasadniał zarówno w porządku filozoficznym, jak i teologicznym, tworząc spójny system. Konkludując, kard. Grocholewski wydobywa z myśli Jana Pawła II postulat rozwoju teologii prawa, opierając swoje stwierdzenie na wypowiedzi papieskiej z inauguracji pontyfikatu (22 października 1978) oraz encykliki *Redemptor hominis* (1979), i stwierdza: „aby prawo mogło służyć człowiekowi w jego prawdziwym, pełnym i integralnym wymiarze, nie wystarcza filozofia prawa, lecz potrzeba także teologii prawa, to znaczy wzięcia pod uwagę Bożego Objawienia” (s. 97).

Publikacja kard. Zenona Grocholewskiego, bardzo potrzebna na polskim rynku wydawniczym, zawierająca refleksje na temat prawa, wpisuje się w nurt rozważań na temat miejsca i nadrzędności prawa naturalnego w systemach prawnych współ-

czesnego świata. W bardzo precyzyjny sposób wskazuje i uzasadnia konieczność uznania obiektywnego porządku prawnego jako fundamentu uznania podmiotowości osoby ludzkiej, mającej niezbywalną i nienaruszalną godność oraz nienaruszalne i niezbywalne prawa wynikające z porządku stworzenia i Odkupienia. Dodatkowa wartość publikacji wynika z faktu, że jej Autor był i jest bezpośrednim świadkiem troski kolejnych Biskupów Rzymu o poszanowanie prawa naturalnego w dzisiejszych czasach.

*Ks. dr hab. Leszek Adamowicz, prof. KUL
Katedra Prawa Katolickich Kościołów Wschodnich KUL*

Grzegorz Jędrzejek, *Mobbing. Środki ochrony prawnej*, Warszawa: Wolters Kluwer Polska 2007, ss. 149.

Recenzowane opracowanie stanowi kolejną pozycję Autora poświęconą mobbingowi w aspekcie prawnym. O ile pierwsza książka, pt. *Cywilnoprawne skutki stosowania mobbingu* (Warszawa 2004), miała charakter monografii z zakresu prawa cywilnego, o tyle omawiana zawiera analizę zjawiska mobbingu nie tylko w świetle prawa cywilnego, karnego, ale przede wszystkim prawa pracy.

Książka składa się z dziewięciu rozdziałów, które kolejno przedstawiają następujące zagadnienia: definicję prawną mobbingu zawartą w art. 94³ k.p., skutki i przyczyny mobbingu, sposoby radzenia sobie z mobbingiem, alternatywne sposoby rozstrzygania sporów, które mogą zostać wykorzystane w sprawach „mobbingowych”, roszczenia przysługujące ofiarom mobbingu na podstawie prawa pracy, roszczenia, których podstawę materialną stanowią przepisy kodeksu cywilnego, prawnokarne aspekty stosowania mobbingu, rolę Państwowej Inspekcji Pracy w zwalczaniu mobbingu, problematykę zbiegu roszczeń, zachowanie się pracodawcy wobec problemu mobbingu, postulaty *de lege ferenda* dotyczące regulacji mobbingu w kodeksie pracy.

Opracowanie, zgodnie z deklaracją zawartą we wstępie, ma charakter praktyczny. Dlatego też szczególną uwagę zwrócono na problematykę dochodzenia roszczeń w ewentualnych sprawach mobbingowych. Autor dokonał przy tym wykładni przepisów KPC, która może budzić wątpliwości przy dochodzeniu roszczeń mobbingowych. Wydaje się, że cennym uzupełnieniem pracy byłoby dołączenie do niej wzorów pism procesowych, z których mogliby skorzystać zainteresowani. Nie jest bowiem tajemnicą, iż w sprawach pracowniczych pracownicy sporadycznie reprezentowani są przez profesjonalnych pełnomocników, tj. adwokatów lub radców prawnych. Na aprobatę zasługuje natomiast umieszczenie w opracowaniu kazusów ilustrujących zjawisko mobbingu, a przede wszystkim umożliwiających odróżnienie